

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 2.

Fylke: Nørdland.

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Velfjord.

Emne: Transport av høy.

Bygdelag: ~~Storbørja~~

Oppskr. av: Knut Strømpdal

Gard: ~~Strømpdal~~

(adresse): Storbørja

G.nr. ~~73~~ Br.nr. 1x

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Noko etter eigen røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):
Har fleire andre heimelsmenn.

SVAR

Namnet på heimelsmannen kjem etter kvar bel-
ken, er ikkje anna nemnt er eg sjølv heimelsmann.

1. I Velfjord er det ingen storgardar og heller
ingen husmannspladser. Det som gjer skildnaden på
høytransporten er om det er hest på garden eller
ikkje. Som regel er det dei minste bruka som ikkje
har hest. Men det er og bruk med fire kyr som ik-
kje har hest, medan det er andre bruk med berre ei
eller to kyr og hest.

Før i tida var det mykje brukt å slå i
utmarka om somrane, men i dei seinare år har det
minka mykje på med utmarksslått. Dette gjeld over-
alt i Velfjord. Folk tykjer ikkje det løner seg
med dei arbeidsprisar no er. Ein kan stort sett
segja, at utmarksslåtten har halde seg best på
fjellgardar og avsidesliggjande bruk, medan gardar
som ligg meire sentralt til heilt har slutta med
utmarksslått. Nøken skildnad på større eller mindre
bruk er det ikkje. Det er serleg dei siste førti
åra denne utviklinga har gått for seg.

Stort sett kan ein segja, at høytrans-
porten går for seg på same måte på alle bruk.
Det som til ein viss grad kan gjera skildnad er
om dei har hest på bruket eller ikkje. Men av og

til kan lendet eller føre vera så at ein ikkje får ~~nytt~~
 nytta hest endå om ein har. Det vert då å nytta same
 framkomstmåten som om ein ikkje hadde hest.

På bruk dei ikkje har hest er det sømtid
 dei leigar køyring , eller dei kan låna hest og køy=
 ra sjølve. Men oftast har dei lote frakta høyet
 heim på annan måte. Some stader kan tilhøva vera så
 at dei får frakta høyet heim med båt. Gardane Gran=
 ås og Børjeøy har såleis utengslått ute i Fjorden
 dei kallar. Der slo dei før og førde høyet heim på
 båt. Dei i Granås turka som oftast høyet i utenget
 og førde høyet heim på båt om vinteren. Dei på Bør=
 jeøy, allvisst med Johan Sivertsen var der, dei slo
 graset og hadde det i båten og førde det heim før dei
 turka det. Den mest nytta framgangsmåten er å turka
 høyet og føra det turt heim. Same framgangsmåten
 som her nemnt har og vore nytta på fleire andre
 bruk i bygda. På Halsnes ved Sørfjorden , ein
 sidefjord til Velfjord, har ^{dei} brukt å slå eit eng
 på andre sida av fjorden. Dei turka høyet der og ha
 det i ei løy. Når så vinteren kom og fjorden la, så
 dreg dei høyet heim på kjelke på blankisen. På an=
 dre stader lyt dei anten draga eller bera høyet heim.
 I Kelbeinsfjell har dei ikkje hest. Der har dei laga
 seg ei handvogn dei dreg heim høyet på på somarføre.
 Men neken eigentleg utmarksslått slår dei ikkje. I
 Strømpdal har dei slege oppe i Lømsdal nokre år.
 Dei dreg høyet heim på skikjelke på vinterføre. I
 Langås har dei slege nord i Kjemman, sett høyet i
 stakk, og bera det heim på vinterføre. Mest brukt
 er det visstnok å draga høyet heim på kjelke der
 dei ikkje har hest eller lendet er såleis, at det
 ikkje går an å køyra, og det er det fleire stader.
 Men som alt nemnt , det har minka mykje på med ut=
 marksslåtten, dei avlar meire heime eller har min=
 dre med kyr.

Hesjing av høy kom først rett i bruk ikring
 siste hundradårskiftet. Før var det berre å slå og
 breia graset på vollen. Til vanleg er det same måten
 for transporten anten det er gras eller det er høy.
 Er det berre aldeles stutt ~~stutt~~ stykke vert det
 bere i fange eller i rive. Litt lengere stykke kan
 høy eller gras verta bere i kjemmer. Kjemmene vert
 bere anten på aksla eller under armen. Ved lassbe-
 rekning vart øtte kjemmer rekna for eit hestelass.
 Men var vegen for lang til det, så vart det køyrd om
 det var høve til det. Elles var det ymse måtar å
 frakte høy eller gras fram på. Det kunde berast i
 taug eller svelk (spraute) eller det vart bere i
 taugsekker. Berestenger var og nytta. Eller høyet
 kunde verta drege på handvegn eller på annan måte.
 Til spraute eller svelk fann dei seg ei lang mjuk
 sveie med kluft på toppenden så det vart to toppar,
 desse vart bunde saman. Så fann dei seg ei mindre
 sveie med ei kluft i mest heile lengda, den vart
 bunde til toppen av den fyre sveia. Når ein skulde ~~xxxx~~
 bera stakk ein rotenden av den fyrste sveia inn i
 den lykja ein hadde laga og snørde til. Når ein sku-
 bere i taug eller svelk vart høyet kjemma og fleire
 kjemmer lagt evanpå kvarandre i berebandet. Tre el-
 ler fire slike byrder vart rekna jamged med eit he-
 stelass. Når ein bar i taug kunde ein lage fatler
 og bere byrda på ryggen. Med svelk la ein anden
 svelkskaftet over aksla eller over hovudet. Når ein
 skulde reise seg opp med høybøra var det vanleg at
 ein hjelpesmann stod attom og velta på. Det var
 helst mannfolk som bar, kvinnene var med og raka og
^{lilke} votte karane på med byrdene.. Høysekker kunde og verta
 bruka for å få fram høy. Dei var bunde som ei net

helst av hampesnøre. Om somaren vart helst høysekkane brukte der lendet var xkk så bratt att høysekkane vart trilla nedover. Slike høysekker var elles meire i bruk om vinteren, då ein kunde ha høyet i dei anten ein så kørde , dtog eller bar høyet heim. Når dei hadde høyet i taugsekkane var det best å vera te ilag, dei eine hadde høyet opp i sekken og den andre stod oppe i sekken og trødde høyet jamnt ned. Dei kalla det å stappe høy i taugsekken. Løypestreng veit eg ikkje om har vere ibruk, anna enn til å frakte fram ved på. Trillebør veit eg heller ikkje har vere nytta til transport av høy. Men som alt nemnt har handvegn vere ibruk der dei ikkje hadde hest. Båre til å bera høy og gras på har vere i bruk. Båra er lagga av te bårstenger med te taugbinningar imillem istaden for tvertre. Bårstengene er tiløksa i endene så dei skal ligja gott i hendene.

Berre vaksne pla bera høy i båre. I bratt lende kunde ein og draga høy på sveier. Ein la då høveleg store sveier på marka med gøyretaug under. La så høy opp på dei la nokre litt mindre sveier oppå og gjøyrde til med gjøyretauga. Var det gott land og høveleg undanfuring kunde ein på den måten få med nokså store lass. Som oftast var det te mann, ein på kvar side av lasset , som dreg fram slike lass.

Nokre små (mindre vellukka rids:

Taugsekk.

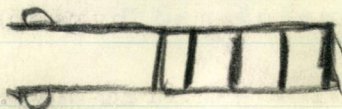
Språnke

Høybære.

Handsogn sett fram
sida.

Handsogn sett ovenfra.

Handvogna var arbeid med te hjul og te skjeker. Det var ein bøy opp på skjekene framanfer den eigentlege vogna. Og fremst på skjekene var det ein taugstrepp som ein stakk handa inn i når ein skulde dra. Når ein bar høy eller gras i taug la ein dette dubbelt på marka såleis at bukta snudde til ein kant endane til ein annan. Ein kunde så gjera som ein vilde anten gjøyre så passe til og bera byrda med tauget som fatlar eller berre smetta endane av tauget inn i bukta , draga til og legja taugendane over aksla og bere etter dei. I brattlende har det visst og før i tida vore nytta eit reidskap med berre te staker til å draga fram høy på. Men eg har mindre kjenskap til korleis det var laga. Det var visst ein bøy på stakane og høyet vart lagt lengst att ~~px~~ på stakane, truleg var det eit tverband imillem dei for å halda dei på plass og for at høyet skulde ligja betre på.

Høysekker kunde some stader vera nokså mykje ibruk. Når ein skulde laga ein høysekk laga ein først til ein rund ring og så vart sekken bunde som ei net eller som eit garn. Some batt høysekkene berre som eit flak. Dei var letteste å stappe høy i då. Når ein så skulde gjøyre ein slik sekk ihop, så hadde ein eit gjøyreband bunde fast til ~~ei~~ av maskone i sekken, smøygde så dette bandet inn i alle maskone yts på sekken og gjøyrede til. Var sekken bunden ster kunde ein få nokså mykje høy i ein slik sekk. Andre batt høysekken i ferm som ein annan sekk, det var litt meire arbeid for å stappe i ein slik sekk, men han var lettare å gjøyra ihop.

Gjøyreband kallast her gjøleband og byrda heiter båla, båe med tjukk l. Gamalt har eg høyrte dei bruka høymeis for å bera høy i. Høymeisa var

6
nøke lengre enn ei vanleg meis og meire rett, elles var ho laga som ei vanleg meis. Fatlane var gjort fast pålag mitt på meisa. Nest var meis^okrken og meis^okrebandet fastsett, oppe var gjølebandet.

3.

Det var lendet og tida som avgjorde når høyet skulde køyrast heim. I Lomsdal t.d. slo dei meire i utenga enn på heimemarka. Dei hadde høylaer i mest alle utenga. Og då slåtten var travlaste tida, så hadde dei først høyet i ~~ix~~ høylaer og køyrde det sidan heim, og då helst på vinterføre før det var lettaste føret då når ein passa på å køyra når føret var gett. På Sterhelmen og likeins i Sterenget var det ofte at ikkje alt høyet lå i høylaer, og då vart det høyet køyrt heim på sumarføre. Andre stader var vegen slik at det ikkje var køyrande på sumarføre. Såleis frå Nerhelmen, Bjørnhelmen, Buneset, Lessenget og Sæterlia, og der vart høyet hatt i laene og køyrt heim når det vart føre til det om vinteren. I Grunnvassholmane der det ikkje vart slege anna enn med års milemrom, der vart høyet sett i stakk og køyrt heim på vinterføre. (Eliseus Lomsdal)ø

Og som det var i Lomsdal var det mykjeget annstas på gardane i bygda.

I Fagerli slo dei i Bjørnlia, dei turka høet der og nøke tek dei med heim under slåtten, men mest sette dei i stakk og førde heim om vinteren. Dei laut føre høyet heim på båt derifrå før køyrande var det ikkje. At dei ikkje hadde alt høet heim strakst var at dei ikkje hadde tid til det, det var om å gjera å få høet slege og turt snarast råd var. (Lars Fagerli).

Gamalt var det visst berre sleden som var nytta til høytransport xx med hest. Sidan kom hjulsleden og høyvegna og i bruk. Men på dei fleste bruka er det endå sleden som er einaste køyredningen. Oftast er det vel berre ein slede på bruket og denne vert nytta til all førekommande køyring. Men der dei berre vinn få seg til så mykje reiskap, der har dei ein eigen høyslede. Ein vanleg slede er pålag ein 2, lang og 0, m brei. Meiene er av bjørk. Fremst er framtreet og så kjem tre tvertre. Under kvart tvertre er det eit fjettre på kvar ende og desse ligg på meiane og vert halde på plass av stallbanda som går frå hol i ytterremmane og ned i bera hol i meiane. Hela i ytterremmane og i meiane før stallbanda vert bera med stallbannsnavaen. Stallbanda er av grankvist. Det vil segja dei var det før i tida, i seinare tid har dei teke til å bruka skruv-naglar av jarn istaden før stallband. Millem dei to ytterremmane ligg det tre mittremmar. På vintersleden er det ein veimei på kvar sida av sleden. Vintersleden har skoning under, drag som dei kallar, av stål eller jarn. Høysleden til sumarbruk skulde ikkje ha skoning, han glei best på ber mark utan skoning sa folk. Vintersleden skulde vera litt lengere enn sumarsleden. Hjulsleden var som ein annan slede med meier under. Men han hadde to hjul atte. Desse var sette såleis, at meiane tek marka framme. Av høyvegner har det vere to typer ibruk. Ei med to hjul og ei anna med fire hjul. Mest vanleg er den med fire hjul. Det er vanleg at høyvegna ikkje er den vanlege arbeidskjerra. Hjulsleder er no så å segja ikkje i bruk no, høyvegna er komen istaden.

På høyvegna er det vanleg det er skrinnar som held høyet på plass. Når ein lesser står ein mann oppe i skrinna og trakkart hart og dei andre som er med kastar høy oppi vegna. Før brukte dei berre rivene, no er høygafelen kome ibruk. Når dei gamalt køyrde med slede, så hadde dei til vanleg raka og kjenma høyet i fyrevegen og sett dette i lass. Otte kjemmer i lasset var fast takst. Kjemmene skulde vera så store, at te kjemmer var passeleg byrd til ein vaksen mann. Fire høybåler er jamgød med eit lass, sa folk. Båler vil segja byrder. At det skulde vera neken skildnad på siste lasset har eg ikkje høyrte om. Men ein skulde ikkje vera alt før knipen med oppatt rakinga likevel, før det som vart att skulde dei underjordiske ha, og det var best desse fekk sitt vilde ein ha lukke med fjøsstellet.

På høysleden festes høyet med høytenga og gjøyrereipa. Når ein lesste fekk ein te kjemmer til å ligja etter kvarandre på sleden. Når ein så som vanleg skulde ha otte kjemmer i lasset, så vart ~~ått~~ det fire kjemmer ovanpå einannan i høgda. Når ein så hadde fest lasset la ein høytenga oppå lasset. Det var te slaks høytenger. Den eine var berre ein staur som var tiløksa til bruket. Den var pålag så lang som lasset skulde vera. Så var det hogd inni eit hakk framme so ikkje tengbandet skulde gli. Atte på høytenga var det sett inn te naglar ein 15 cm. lange pålag. På høysleden var tengbandet gjort fast framme. Tengbandet var fest i sleden med begge endane, ein ende på kvar side av sleden. Når ein leste vart bukta tulla om høytenga. Etterst på høysleden var gjølereipet (gjøyrebandet) fastsett. På eine

9

enden av dette var fastgjort ein ~~xxx~~ reipkrok. Når ein så skulde gjøyre lasset så la ein reipet over høytenga og tok det ned i kroken tok det så opp og imillem dei to naglane i høytenga, førstegongen la ein reipet framom dei to naglane. Så drog ein på og trekte til det ein vann og gjorde fast reipet på ein av dei to naglane på høytenga. Det vart elles nytta ein annan slaks høytenger eg. Denne var arbeid av te smale bord med ~~fxm~~ tvertre framme og atte. Truleg er denne slaks høytenger av nyare opphav. Gamalt var det visst mest reip laga av ler som var det vanlege til gjøyreband. Som oftast var det hauptennene av nautkrøter som vart flådd i belg og skore opp til reip . Sidan kom hampetoget ibruk. Vinterlassa var til vanleg større enn sumarlassa. Var vegen god kunde ein køyre to sumarlass i eit vinterlass. Eit og eit halvt sumarlass i eit vinterlass var det vanlege. Berre ein hest vart brukt før høysleden både sumardag som vinterstid.

5.

Fellesslått er skjeldsynt no. Før vart visst høyet delt anten lassvis når dei køyrede , eller i bører om sumaren med same høyet var slege. Lars Fagerli slo i Børja på halvpart. Han bar inn høyet i bører like mange i te partar. Då slåtten var gjort trekte dei ledd om kven som skulde ha dei ymse parter. (Lars Fagerli.)

Noko viss tid før å køyre høyet heim var det visst ikkje , det vart køyrd heim så snart ver eg føre tillet det. Gamalt skulde det gjerast på førejulsvinteren, før etter nyttår før dei fleste karfolk til Lofoten på fiske. Det var vanleg at alle køyrde på same tid når dei hadde den same vegen å køyra, og så brytte dei etter tur i brøyteføre.

Var vegen lang dit høyet var, så laut ein tidleg opp om morgonen . Køyrekaren var gjerne oppe alt i femtida og gav hesten mat. Hesten laut få eta ein te til tre timar før ein tek ut på tur. Og det varde ikkje så lenge før neken av kvinnfolka kom opp og tok til å gjera opp i omnen og koka kaffe. Var det første gongen og vegen skulde takast opp, laut det ofte vera neken ilag med køyrekaren på ferda før å moka veg. Var det så at fleire hadde på lag same veg å fara , så hadde dei i førevegen sam- snakka seg om tida før ferda, så alle var reide til ~~saxxxkix~~ same tid. Komen dit høyet var var det å lessa på sleden. Sontid stappa ein i høysekker og leste dei på sleden. Men ein kunde eg lessa høyet beinast på sleden legja sveier på siden og oppå og gøyra til med reipa. Var vegen attføke eller nedsnya var det om å gjera å ha ein hest som greidde å taka vegen. Før ein hest som er god til å taka vegen han er mykje betre til det enn den beste kar. Når ^{ein} så var komen heim om kvelden med høylasset , så var det å lessa av sleden før å ha alt i orden til dagen etter. Allvisst måtte ein løysa reipa , før hesten fekk ikkje kvila tok ein ikkje gøyringa av lasset hadde folk å segja.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

adr. NORSK FOLKEMUSEUM

BYGDØY

749